

történeti Szakosztályának elnöke, a KSH Népeség-tudományi Kutató Intézet igazgatója elnökölt.

A munkaülés érdekes színpontja volt A nagy összeírás Hódító Vilmos korában című, 1086-ban végrehajtott összeírás ismertetése, amelynek tudományos jelentőségére bevezető szavaiban *Ligeti Csák*, a KSH főosztályvezetője hívta fel a figyelmet, majd *Németh Eszter*, a KSH munkatársa foglalta össze a rendelkezésre álló anyagot. Rámutatott arra, hogy az összeírás célja elsősorban a földtulajdon és a földhasználat viszonyainak felmérése volt, de mivel – bár nem teljes körben – a háztartásfőket is összeírták, mód nyílik a népesség nagyságának becslésére is. E becslésnél természetesen jelentős bizonytalansági tényezők adódhatnak.

Ezt követően *Melegh Attila*, a KSH Népeség-tudományi Kutató Intézet tudományos segédmunkatársa Miképpen gyűjthetünk kivándorlási adatokat Németország példája alapján címmel a nemzetközi migrációval kapcsolatos adatok gyűjtésének kérdését vizsgálta. E kérdés jelentősége Magyarországon is növekszik. Figyelmet érdemelnek tehát Németország tapasztalatai, ahol évtizedek óta folynak ilyen jellegű megfigyelések.

Joubert Kálmán, a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet Tudományos főmunkatársa és *Gyenis Gyula* kandidátus, az Eötvös Loránd Tudományegyetem tanszékvezetője közös kutatásukban a 18

éves ifjak testmagasságának trendjét vizsgálták. A 18 éves ifjak testmagasságának szekuláris trendje című előadásban bemutatott vizsgálat azt bizonyítja, hogy Magyarországon – több más országhoz hasonlóan – hosszú távon a sorköteles korba lépő fiatalok testmagasságának növekedése figyelhető meg. Külön figyelmet érdemel, hogy e növekedés az utolsó negyedszázadban felgyorsult.

A befejező előadásban *dr. Lácza Magdolna*, a Gödöllői Agrártudományi Egyetem Mezőgazdasági Főiskolai Karának tanszékvezető docense az informatikának a történeti statisztikai kutatásokban játszott szerepét vázolta fel.

A kétnapos konferenciát *dr. Faragó Tamás* zárószavai rekesztették be. A szakosztály elnöke megköszönte a közreműködők munkáját, kiemelve a külföldi kollégák hasznos hozzájárulását a konferencia sikeres lebonyolításához.

A statisztikatörténeti vándorúlések hagyományainak megfelelően az idén is sor került olyan kulturális programra, amelynek keretében a résztvevők megismerkedhettek a vendéglátó megye szépségével és táji nevezetességeivel. Szakszerű vezetéssel Nyírbátor csodálatos műemlékeit szemlélhették meg, továbbá felkeresték Máriapócsot, az ország határain túl is jól ismert búcsújáráhelyet.

Dr. Fóti János

JEKELFALUSSY JÓZSEF (1849–1901) EMLÉKEZETE

Az idő tájt, amikor 150 évvel ezelőtt Rimaszombatban *Jekelfalussy József* megszületett, Aradon éppen szabadságharcos vértanukat végeztek ki. Élete első hónapjai a Gömör megyei Feledhez kötik. Gyermekkorát egy Szepes megyei falucskában, családja ősi fészkében töltötte. Középiskolai tanulmányait Lőcsén, Eperjesen és Nagyszombatban végezte. Húszévesen beiratkozott a budapesti egyetem jogi karára. Eltartásáról magának kellett gondoskodnia. Eleinte nevelősködött, majd díjnokként munkát vállalt a Földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium statisztikai osztályán. Korán eljegyezte magát a statisztika tudományával: 1870 májusában már szakvizsgát is tett belőle. Amikor 1871-ben önálló intézményként létrejött az Országos Statisztikai Hivatal, gyakornokként – egyetemi tanulmányai mellett – ott dolgozik. Így egyike lett azoknak, akik a Hivatalt kezdettől fogva szolgálták. Az 1871. évi Helységnevtár munkálataiban már ekkor jelentős feladatot kapott.

A hivatali ranglétra minden fokát végigjárta. 1873 szeptemberében – jogi doktorátusa megszerz-

se után – segédfogalmazó lett. 1877-ben kapta meg a fogalmazói, rá egy évre pedig a valóságos miniszteri fogalmazói címet. A miniszteri titkári titulust 1881 januárjában nyerte el. 1883-tól titkári címet kapott, s a Hivatal létrehozójának és vezetőjének, *Keleti Károlynak* közvetlen munkatársaként az elnöki osztályt vezette. 1886 februárjában osztálytanácsos, 1888 áprilisában pedig valóságos osztálytanácsos, a Statisztikai Hivatal aligazgatója lett. Ekkor már Keletinek jobb keze, mi több: bizalmas barátja volt.

A ma már szokatlanul hangzó címeznél bizonyára többet mond a két utóbbi jelző. Nem véletlenül lett a korszerű népszámlálások megindítójának, a statisztikai tudomány nemzetközi tekintélyű, kiváló művelőjének barátja és jobb keze. Munkabírása mellett rendkívüli szervező tehetsége és áttekintő, rendszerező képessége emelte ki kollegái sorából. Kvalitását különösen megmutatta az 1880-as népszámlálás előkészítése és feldolgozása során. Ekkor Keleti Károly merész újítást vezetett be. Az addigi lajstromos rendszer helyett egyéni kérdőívek többszörös kombinációjával kellett feldolgozni az adatokat. (A

számlálólapok száma 14 milliót tett ki.) Jekelfalussy szakértelme és tehetsége megnyilvánult mind a táblák megszerkesztésében, mind pedig a munkálatok irányításában, s jelentősen hozzájárult Keleti kezdeményezése teljes sikeréhez.

Miután szervező-rendszerező képességével bizonyított, rátermettségét szakirodalmi munkásságával is igazolnia kellett. 1882-ben jelent meg a *Budapesti Szemle*ben a „Magyarország műveltségi állapotai” c. tanulmánya, amelyben a népesség-összeírás adatai alapján kimutatta, milyen különbségek vannak az egyes vármegyék iskolázottsági szintje között. Első tudományos sikerét 1883-ban „A községi pénzügy főbb eredményei hazánkban az 1881. évi jóváhagyott költségvetések alapján” c. értekezésével aratta. Ekkoriban még egy biztosító társaság üzletpolitikájának része lehetett a magyar tudomány támogatása, így a Tudományos Akadémia döntése alapján e munkájáért megkapta az Első Magyar Általános Biztosító Társaság jutalomdíját. Szélesebb körű ismertségre azonban csak a Keleti Károllyal és *Láng Lajossal* közösen írt „Magyarország statisztikája” c. könyvvel tett szert. Ebben az 1880-as népszámlálás adatait elsősorban a nemzetiségi viszonyok szempontjából elemezte.

Ezután újabb fontos feladat következett: vezető szerepet kapott az iparstatisztika, illetve a malomipari statisztika kidolgozásában. Az előbbi kapcsán ráháruult a „Magyarország iparosainak és kereskedőinek cím- és lakjegyzéke” (1885) megszerkesztése, amellyel nemcsak áttételesen, hanem kimondottan is a gyakorlati munkát kívánta szolgálni: „Hazánk és a külföld gyárosai, kereskedői és iparosai, nemkülönbön azon hatóságok és testületek, melyek a nevezett osztályok érdekeit és ügyeit képviselni s intézni hivatva vannak, mindaddig nélkülöztek oly kézikönyvet, mely hiteles és megbízható adatok alapján a magyar korona országainak összes iparait és kereskedőit, nevük, cégük, szakuk és lakhelyük szerint feltüntetné és az illetőknek úgy megrendelések, mint áruminták vagy egyéb küldemények s érintkezések alkalmából megbízható útmutatóul szolgálna”. (Ennek újabb, az 1890-es népszámlálás adatfelvételéhez kapcsolódó kiadását is ő irányította. – E hatalmas forrásértékű címtárakra csak nemrég figyelt föl a tudomány, feldolgozásuk jelenleg folyik.)

1887-ben látott napvilágot az általa szerkesztett „Fogházaink állapota, 1872–1886” c. kiadvány, s ebben az évben kapta azt a megbízatást, hogy – *Vargha Gyulával* együtt – szerkessze a „Közgazdasági és statisztikai évkönyv”-et. Ez utóbbi alapján javasolta őt Keleti Károly a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjának, ajánlásában kiemelve, hogy az évkönyvvel „oly művet szolgáltatott, mely a kül-

földi szakirodalomban is ritkítja párját”. Valóban, döntő érdeme volt abban, hogy az évkönyv eredményesen tudta kettős célkitűzését megvalósítani: feladata volt ugyanis egyrészt a szakmai közönség számára a nemzetközi adatok feltárása, másrészt – és ezzel együtt – a statisztika hazai népszerűsítése. Amikor 1889 januárjában elvállalta a *Nemzetgazdasági Szemle* szerkesztését is, annak profilját nyomban bővítette is. Teret adott a legégetőbb napi gazdasági problémák megvitatásának, de szándéka szerint „mindenkor megőrizvén a pártszempontokon felülemelkedő objectiv álláspontot, melyet a tudomány méltósága és a jól felfogott közérdek egyaránt megkíván”. Továbbá: „azon szoros kölcsönhatásnál fogva, melyet a különböző országok közgazdasági viszonyai egymásra gyakorolnak: a folyóirat a külföld eszmemozalmát s közgazdasági életének főbb mozzanatait is élénk figyelemmel fogja kísérni”.

1892. május 30-án Keleti Károly elhunyt. Másfél hónap múltán, 1892. július 14-én – most már mint valóságos miniszteri tanácsos – foglalta el a megüresedett igazgatói széket. Nem télenkedett. Első intézkedéseivel a Hivatal kiadványait újította meg. Kiváló szerkesztői vénáját meggyőzően mutatják, hogy ezek rövid időn belül tematikájukban gazdagabbak, tömörebbek, rendszerezettebbek, vagyis használhatóbbak lettek. Ezen túlmenően „menetrendszert” megjelentetésükről is gondoskodott.

Szervezői tehetsége, sok embert mozgató tudása, szerkesztői tapasztalata és talantuma mintegy elhivatottá tette arra, hogy ő legyen a szerkesztője az 1896-ban napvilágot látott „Az ezredéves magyar állam és népe” c. országtanulmánynak. (Ekkor a Magyar Tudományos Akadémiának már nemcsak levelező, hanem rendes tagja, s az Institut International de Statistique (Nemzetközi Statisztikai Intézet) és számos más külföldi és hazai tudományos társaság is sorai között tartja számon.)

A Hivatal életében is olyan változásokat hajtott végre, amelyek eredményeképpen annak tekintélye, súlya jelentősen megnőtt. A statisztika megbízhatósága alapvetően az adatgyűjtés pontosságán múlik. Éppen ezért kulcsfontosságú, hogy ezt ki és hogyan végzi. Több területen sikerült elérnie, hogy – a közbeeső hatóságokat kihagyva – a Hivatal az alapanyagokat dolgozza fel. A vidéki statisztikai kirendeltségek – amelyeket még alelnöksége idején az áruforgalmi statisztika érdekében hozott létre – az adatgyűjtés ellenőrzésében játszottak szerepet. A korabeli szakértők nemzetközi viszonylatban is páratlanul ítelték a hazai törvényt, az „1897. évi XXXV. törvény-cikkeket a m. kir. központi statisztikai hivatalról”, amelynek előkészítésében és megfogalmazásában Jekelfalussyé a döntő érdem. Ezt

méltán lehet élete egyik fő művének tekinteni. A társadalomstatistika művelése szempontjából szükségessé vált, hogy az adatszolgáltatási kötelezettség ne csak a hivatalokra, gazdasági szervezetekre, hanem a magánszemélyekre is kiterjedjen. A törvény az adatok szolgáltatásának megtagadását, illetve a hamis adatbevallást kihágásnak minősítette, és büntetéssel sújtotta, de egyúttal szigorúan szankcionálta az egyéni adatokkal való visszaélést is. A megnövekedett felelősséggel együtt kellett járnia a szakmai színvonal emelésének is: a Hivatal tisztviselőit kötelezték a statisztikai szakképzettség megszerzésére. A törvény elrendelte továbbá évente az ország közállapotáról, fontosabb adatairól ún. kormányjelentés szerkesztését. Ezek összeállítása a Központi Statisztikai Hivatal igazgatójának elnökségével a minisztériumok képviselőiből alakított vegyes bizottság feladata lett.

Az időről időre kiadott helységnévtárak munkálatai során – ezekben pályája legelejétől részt vett – szembesült azzal a problémával, hogy olykor tucatnyi település viseli ugyanazt a nevet. Éppen ezért egyik szorgalmazója volt annak, hogy a helynevek hivatalos formájának megállapítása és nyilvántartása céljából bizottságot hozzanak létre. Elérte, hogy az

Országos Községi Törzskönyvbizottságról törvény szülessen (1898. évi IV. tc.), s a községek országos törzskönyvezése is a Hivatal munkakörébe kerüljön.

Jekelfalussy méltó utóda volt a hazai hivatalos statisztika megteremtőjének, Keleti Károlynak. Szívügye volt, hogy a Hivatal tudományosan megalapozott, sokrétű adatok feltárásával adjon hiteles képet az ország állapotáról. Az általa gondozott kiadványok nemcsak kora szakembereinek nyújtottak segítséget, napjaink kutatói számára is felbecsülhetetlen értékű források a XIX. század utolsó harmadában modernizálódó Magyarországnak.

Mégis munkásságának leglátványosabb eredménye egy épület. Elsősorban neki köszönhető, hogy harminc évi hányattatás után 1898-ban végre méltó helyet kapott a megnövekedett tekintélyű intézmény. 1901 februárjában az új székházban állították fel ravatalát. A sok küzdelem, munka 52 éves korára felőrölte szervezetét.

A Központi Statisztikai Hivatal impozáns épülete körüli utcákat jeles statisztikusokról nevezte el az utókor. Az ő nevét azonban ne keressük Budapest térképén. Utcatábla nem őrzi emlékét. Csak a munkái. Azért ez sem kevés.

Dr. Szulovszky János

STATISZTIKAI PUBLIKÁCIÓK TARTALMI KÉRDÉSEI ÉS AZ ELEKTRONIKUS TECHNOLÓGIA*

Az informatika rohamos fejlődése jelentősen befolyásolja a szakpublikációk, ezeken belül a statisztikai publikációk tartalmi és formai követelményeit, a szerzők, a szerkesztőségek és az olvasók változó szerepét és viszonyát. *B. E. Trumbo* tanulmányának vezérgondolata az, hogy a szakfolyóiratok szerkesztői, megszabadulva egy sor technikai nehézségtől, több figyelmet és energiát tudnak fordítani lapjaik tartalmi kérdéseire. Ebben a felfogásban a szakfolyóiratok szerkesztői valójában az egész szakma (adott esetben a statisztikai tudomány) tudományos és oktatási színvonaláért is növekvő felelősséggel tartoznak. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert az elektronikus technológia hatásait vizsgáló publikációk gyakran elsősorban a technikai kérdésekre összpontosítanak, esetenként háttérbe szorítva ezáltal a tartalmi kérdéseket.

* *Bruce E. Trumbo*, a California State University (Hayward) statisztika- és matematikaprofesszora a Nemzetközi Statisztikai Intézet (International Statistical Institute – ISI) 1999. évi 52. ülésének varsói szatellit konferenciáján tartott előadásának sokszorosított formában (mimeo) közzétett változata. Eredeti címe: *Managing the Content of Statistical Publication: Choosing Appropriate Electronic Technologies*. Jelen írás e munka ismertetése.

A szerző tanulmánya bevezetőjében utal arra, hogy az elektronikus publikációk elterjedése alapjaiban megváltoztatja egy folyóirat költség szerkezetét: míg a hagyományos nyomdai eljárással előállított lapok esetében a költségek nagy része a terjedelem függvénye volt, hiszen ezek a rögzítés, a papír és a nyomdai költségekből és a kapcsolódó bérekből tevődtek össze, addig az elektronikus technológia esetében a költségek nagy részét az egyszer felmerülő hardver-, és szoftverkiadások, valamint – a bérek mellett – a betanulás teszi ki. Jól bejártott rendszer esetében egy újabb anyag bevitelének költsége kicsi, egy újabb olvasó elérése pedig gyakorlatilag nem igényel ráfordítást. Ezért várható, hogy az elektronikus publikációk – viszonylag hosszú felfutási idő után – gyorsan teret nyernek és hatékony kiegészítői lehetnek a hagyományos formáknak. A továbbiakban ezért feltételezi a tanulmány, hogy az egyébként hagyományos nyomtatott formában megjelenő folyóiratok rendelkezzenek saját weboldal-lal, és ezt az esetet elemzi részletesen.

A saját weboldal esetén a tartalomnedvezés (ami gyakorlatilag megfelel a hagyományos értelemben vett szerkesztésnek) kitűnő lehetőség a lap-